

Borodenko O. V., PhD. (Philosophy), Senior Lecturer, department of sociology, Faculty of Sociology, Petro Mohyla Black Sea National University (Ukraine, Mykolaiv), olegborodenko9@gmail.com

громадянина, а її спрямування виправдовується й відповідно засвоєним та переосмисленим історико-філософським досвідом.

Ключові слова: Сродність, свобода, нація, суспільна єдність, гуманізм.

Existential space of self-exile: Ch. Baudelaire and A. Rimbaud

The essence and content of the existential space of a self-exile are considered (on the examples of the works by French poets-symbolists Charles Baudelaire and Arthur Rimbaud). It was revealed that in their works the existential confrontation between man and society is symbolized. The main meaning-making components of the existential situation of self-exile is grounded (with using of hermeneutic and phenomenological methods). The key symbols in the poetic texts of Sh. Baudelaire and A. Rimbaud with the search for reconciliation of essence and existence, as well as the search for alternative freedom are considered. The symbolism of self-exile as a symbolic locality is analyzed.

Keywords: philosophy of culture, self-exile, existential space, French symbolism, symbolization of locality.

* * *

УДК 123+165.742–051 Сковорода: 1.(477)(091)

Максюта М. Є.,
доктор філософських наук, професор,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України
(Україна, Київ), osk@iarp.edu.ua

Коломієць А. І.,
викладач, Міжрегіональна Академія управління
персоналом (Україна Київ), osk@iarp.edu.ua

Кулакова Л. В.,
магістр, Національний університет
біоресурсів і природокористування України
(Україна, Київ), osk@iarp.edu.ua

Соколова О. М.,
магістр, Національний університет
біоресурсів і природокористування України
(Україна, Київ), osk@iarp.edu.ua

Григорій Сковорода та ідеї свободи і громадянського гуманізму в українській філософії XIX – першій третині XX ст.: деякі аспекти проблеми

Обстоюється положення, що громадянські якості, громадянська позиція, свідомість особистості громадянина є визначальними чинниками поступального розвитку суспільства, взаємодії людини та державно-політичних структур, синтезуючи історичний, духовно-культурний, національно-ментальнісний досвід. Особистість громадянина утверджується в умовах свободи, демонструючи риси відповідальності та суспільної довіри, але, разом з тим, і формуючи й поглиблюючи ці умови змістовістю, інтенсивністю розвитку своїх інтересів та потреб в усіх суспільних сферах. Громадянин – вільна, самостійна, відповідальна особистість, утверджена у її суверенності внутрішнім самостверджувальним розвитком, збагаченого національно-культурними здобутками світосприйняття та світогляду, її життєздійснення несумісні із проявами суспільної нерівності, деформації внутрішньої цілісності людини, за її природою покликані самостійно здійснювати життєвий вибір та прокладати свій власний життєвий шлях. Разом з тим ключові ідеї філософської антропології Г. Сковороди демонструють також можливість утвердження життєбутійнісно визначених на основі самопізнання, а, отже – вільного прояву потреб та завдань життєздійснення людини та формування її розвитку суспільства. Адже від внутрішніх якостей людської індивідуальності які послідовно висвітлювалися Г. Сковородою, зокрема, важливість для істинної людини усвідомлення необхідності свободи як визначального чинника життєпроявів особистості громадянина, великою мірою залежить і характер, спрямованість соціокультурного розвитку. Зазначені положення за нових історичних умов XIX – початку XX ст. обстоювалися представниками української філософської думки, наснаженими ідеями сквородинського кордоцентризму. Але, отже, конституювання в статусі об'єктивно значущої цінності індивідуального способу буття людини як самореалізації особистості актуалізується також в умовах постсучасності. Доля сучасної людини – це доля свободи особистості

Закорінені у вітчизняних духовно-культурних традиціях попередніх століть філософсько-світоглядіві ідеї утвердження людини, свободи та громадянського суспільства поглиблювалися, набуваючи нового смислу, представниками Кирило-Мефодіївського товариства, а в другій половині XIX – у перші десятиліття XX ст. – завдяки позначеним громадянсько-гуманістичною спрямованістю дослідженням М. П. Драгоманова, В. Б. Антоновича, Т. Зіньківського, Лесі Українки, І. Я. Франка, М. С. Грушевського, В. К. Винниченка, В. Липинського, Б. Кістяківського та ін. Їхня творчість зманіфестувала послідовно розвинені Г. Сковородою погляди на людину, на можливості досягнення кожним щастя та умови гуманізації відносин людини й суспільства. Так, зазначають дослідники, «саме гуманізм, започаткований ще у творчості Г. Сковороди, став, на думку І. Франка, визначною рисою нової української літератури» [10, с. 342].

Унікальність життя і творчості українського філософського генія Григорія Сковороди у тому, що, синтезуючи кращі здобутки західноєвропейської філософської культури та вітчизняні духовно-світоглядіві цінності, він обстоював вчення про людину, покликану вільно докладати власні зусилля з метою самопізнання, розвитку своєї «сродності» та утвердження себе як «істинної людини» [13]. Його філософська творчість, синтезуючи важливіші гуманістичні цінності попереднього історичного національно-культурного розвитку, разом з тим зміцнена його особистісним морально-інтелектуальним авторитетом, за умов може й повинна сприйматися як своєрідний морально-філософський кодекс свободи співбуття особистості громадянина і суспільства, моральної відповідальності особи та вимог до державних інституцій. Бо ж «хіба той моральний ритм, який пливе з тисячоліть, не є нашою незнищеною державою? Хіба сила духу, вкарбована у славі, не виявилася невразливою проти нашестя і руїн? Адже слово завжди було чимсь більшим, ніж засобом спілкування, ніж навіть культурою. Слово і спосіб думання виявилися найміцнішим інститутом державності, основним засобом народної пам'яті та історичного виживання» [9, с. 601]. Ідея людини як мікрокосмосу Г. Сковороди при цьому виконувала особливо вагомий світоглядіві-філософський роль [13; 16]. Адже, «з погляду екзистенціальної філософії, Г. Сковорода не тільки звернув увагу на конкретну людину, але вказав на її свідомість ... як її справжню і безпосередню реальність, спосіб її буття» [1, с. 193]. Григорій Сковорода наголошував, що не мають жодного сенсу намагання співставляти свободу людини та людського буття із золотом, бо, навіть якщо зібрати все можливе золото, то, порівняно зі свободою, – «воно лиш болото». Тому свобода повинна захищатися і кожною гідною людиною, і нацією в цілому у першу чергу і завжди, бо залишитись «без свободи» та потрапити в залежність означає «пошитись в дурні» для людини, котра поважає себе й інших, це – абсолютно безперечна вимога достойного життя. А отже, й борець за національну свободу в умовах жорстокого переслідування українців з боку польської

шляхти Богдан Хмельницький прославлявся Григорієм Сковородою як «отець вольності», як людина, котра уособлювала внутрішню красу та гідність, дійово обстоюючи прагнення українців боротися за своє звільнення, захищати національну свободу – як істотних рис української нації. Адже, зазначав М. І. Костомаров: «Польське право передавало холопа в безумовне підпорядкування його панові. Звісно, що таке становище ніде не могло бути приемним, але там, де народів не було ніякої можливості вирватися з неволі, він терпів, від покоління до покоління звикався з тяжкою участю в такій мірі, що перестав навіть подумувати про кращу долю» [6, с. 20]. Але ж історичний досвід буття української нації засвідчував про найвагоміше значення для українців якраз умов свобідного життя людини. Серед українського люду, констатує М. І. Костомаров, «підтримувався бадьорий, войовничий дух, несумісний з рабським становищем, на яке прирікав його польський суспільний лад» [6, с. 20]. Звертаючись до Богдана Хмельницького як до національного героя, Григорій Сковорода проголошував: «Слава навіки буде з тобою», коли, отже, й усі наступні покоління українських людей апелюватимуть до його життя та героїчних звершень, адже вони їх надихатимуть та об'єднуюватимуть у боротьбі за національну свободу й незалежність, за можливості гідного життєздійснення.

Метою пошуку М. П. Драгоманова постає чинник «всесвітньої правди», що була б «спільною для усіх національностей». При цьому його увагу привертає, зокрема, положення, за яким існування «різних вір» не може бути причиною для суперечностей через «різні церковні звичаї та думки», натомість на першому плані має бути сама людина як така, її потреби та інтереси, коли завдяки послідовному практичному врахуванню останніх і запановує рівність та братерство усіх людей [2]. М. П. Драгоманов обстоює, з одного боку, принципово важливі вимоги національної та соціальної свободи у якості визначальних передумов суспільної єдності та вільного розвитку людини. А з іншого боку, суспільна єдність та потреби розвитку людини ним беззаперечно визнаються як важливіші детермінанти національної і соціальної свободи. Змістовність взаємодії зазначених філософсько-світоглядових, історіософських ідей визначає гуманістичну спрямованість мислення та ідей М. П. Драгоманова, його глибоку стурбованість долею української людини й нації, зманіфестовуючи щирю й безмежну любов до української людини і культури.

Скажімо, М. І. Костомаров наголошував, вже перші спроби поглиблено ознайомитися з особливостями національних культурних традицій, з духовними цінностями широких верств українців переконали українських інтелектуалів у тому, що якраз тут – «основні сили суспільства», це – «корінь, без якого не може існувати дерево з його листям та квітами», а «народні поетичні твори ... словненні високо моральними ідеями, що змушують схилитися перед природною духовною силою» простих трудівників; тому, зрештою, він робить висновок: «Необхідністю наукової освіченості» є оволодіння знаннями національних традицій, мови, культури, адже «етнографія перетворилася на одну з важливіших наук нашого часу» [7, с. 213].

Таким чином, успішність процесів громадянської самоідентифікації визначається їх змістовною

інтенсивністю, закоріненою в попередніх суспільно-політичних, національно-культурних здобутках, відкритих для сучасності і завдяки історико-філософським знанням. Нова й новітня історія засвідчили, що важливіші потреби й спрямування людського життя все повніше реалізуються в умовах демократичного громадянського суспільства, його можливостей максимального оптимального поєднання соціального й індивідуального буття, здатного протистояти державним структурам захистом і зніціюваннями вільного розвитку особистості відповідального, національно свідомого, громадянського патріота, коли, у свою чергу, проявами громадянськості зміцнюється свобода соціальної самоорганізації та саморозвитку.

Список використаних джерел

1. Верников М. Екзистенціальна філософія в Україні і її вираз у «Бориславських оповіданнях» Івана Франка // Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин: Матеріали Міжнародної наукової конференції (Львів, 25–27 вересня 1996 р.). – Львів: «Світ», 1998. – С.191–198.
2. Драгоманов М. П. Вибране. («... мій задум зложити очерк історії цивілізації на Україні»). – К.: Либідь, 1991. – 688 с.
3. Кістяківський Б. М. П. Драгоманов. Його політичні погляди, літературна діяльність і життя // Кістяківський Б. Вибране. – К.: «Абрис», 1996. – С.275–346.
4. Корх О. М. Ідея особистості, що самовизначається у контексті філософії української національної ідеї (друга половина XIX – початок XX століття) // Грані. – 2001. – №5–6. – С.115.
5. Костомаров М. І. Слово о Сковороді // Костомаров М. І. Твори: В 2-х т. – Т.2. – К.: «Дніпро», 1967. – С.412–417.
6. Костомаров М. Богдан Хмельницький: Історичний нарис. – К.: «Веселка», 1992. – 93 с.
7. Костомаров М. І. Задачі українофільства // Історія української культури: Зб. матеріалів і документів. – К.: «Вища школа», 2000. – С.213–215.
8. Липинський В'яч. Листи до братів-хліборобів. / За заг. ред. Я. Пеленський. – Київ–Філадельфія, 1995. – 471 с.
9. Лось Й. Іван Франко: місія публіциста // Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин. – С.592–603.
10. Луцишин О. Український літературний розвиток як теоретична концепція Івана Франка // Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин. – С.341–346.
11. Максютя М. Е. Онтологія особистості. – К.: ПАТ «ВІПОЛ», 2013. – 256 с.
12. Максютя М. Е., Коломієць А. І. До історико-філософських трансформацій сакрального (український контекст) // Мультиверсум: Філосо. Альманах. – К., 2013. – Вип.128. – С.3–20.
13. Попович М. Григорій Сковорода: філософія свободи. – К.: Майстерня Білецьких, 2007. – 256 с.
14. Потєбня А. А. Рецензия на сборник «Народные песни Галицкой и Угорской Руси», собранные Я. Ф. Головацким / А. А. Потєбня // Потєбня А. А. Эстетика и поэтика. – М.: Искусство, 1976. – С.226–252.
15. Сковорода Г. Сад божественних пісень (Пер. В. Шевчука) // Сковорода Г. Твори: У 2-х т. – Т.1. – К.: «Обереги», 1994. – С.49–81.
16. Ушкалов Л. Ловитва невольного птаха: життя Григорія Сковороди. Вид. 2-е. – К.: Дух і Літера, 2017. – 368 с.
17. Франко І. Критичні письма о галицькій інтелігенції // Франко І. Вибр. сусп.-політ. і філософські твори. – К.: Політвидав, 1956. – С.83–103.
18. Шевчук В. О. Національна ідея в Україні, зокрема, національно-визвольна, та її подвижники: Істор. нарис / В. Шевчук. – К.: МАУП, 2007. – 272 с.

References

1. Vernykov M. Ekzystencial'na filosofija v Ukraini i i'i' vyraz u «Boryslavsk'kyh opovidannjah» Ivana Franka // Ivan Franko – pys'mennyk, myslytel', gromadjanyn: Materialy Mizhnarodnoi' naukovoї konferencii' (L'viv, 25–27 veresnja 1996 r.). – L'viv: «Svit», 1998. – S.191–198.

2. Dragomanov M. P. Vybrane. («... mij zadum zlozhyty ocherk istorii' cyvilizacii' na Ukraï'ni»). – K.: Lybid', 1991. – 688 s.
3. Kistjakivs'kyj B. M. P. Dragomanov. Jogo politychni pogljady, literaturna dijtal'nist' i zhyttja // Kistjakivs'kyj B. Vybrane. – K.: «Abyrs», 1996. – S.275–346.
4. Korh O. M. Ideja osobystosti, shho samovyznachajet'sja u kontekstii filosofii' ukrai'ns'koi' nacional'noi' ideji' (druga polovyna XIX – pochatok XX stolittja) // Grani. – 2001. – №5–6. – S.115.
5. Kostomarov M. I. Slovo o Skovorode // Kostomarov M. I. Tvory: V 2-h t. – T.2. – K.: «Dnipro», 1967. – S.412–417.
6. Kostomarov M. Bogdan Hmel'nyč'kyj: Istorychnyj narys. – K.: «Veselka», 1992. – 93 s.
7. Kostomarov M. I. Zadachi ukrai'nofil'stva // Istorija ukrai'ns'koi' kul'tury: Zb. materialiv i dokumentiv. – K.: «Vyshha shkola», 2000. – S.213–215.
8. Lypyns'kyj V'jach. Lysty do brativ–hliborobiv. / Za zag. red. Ja. Pelens'kyj. – Kyi'v–Filadel'fija, 1995. – 471 s.
9. Los' J. Ivan Franko: misija publicysta // Ivan Franko – pys'mennyk, myslytel', gromadjany. – S.592–603.
10. Lucyshyn O. Ukrai'ns'kyj literaturnyj rozvytok jak teoretychna koncepcija Ivana Franka // Ivan franko – pys'mennyk, myslytel', gromadjany. – S.341–346.
11. Maksjuta M. Je. Ontologija osobystishnosti. – K.: PAT «VIPOL», 2013. – 256 s.
12. Maksjuta M. Je., Kolomijec' A. I. Do istoriko–filosof's'kyh transformacij sakral'nogo (ukrai'ns'kyj kontekst) // Mul'tyversum: Filos. Al'manah. – K., 2013. – Vyp.128. – S.3–20.
13. Popovych M. Grygorij Skovoroda: filosofija svobody. – K.: Majsternja Bilec'kyh, 2007. – 256 s.
14. Potebnja A. A. Recenzija na sbornik «Narodne pesni Galickoj i Ugorskoj Rusi», sobrannye Ja. F. Golovackim / A. A. Potebnja // Potebnja A. A. Jestetika i pojetika. – M.: Iskusstvo, 1976. – S.226–252.
15. Skovoroda G. Sad bozhestvennyh pisen' (Per. V. Shevchuka) // Skovoroda G. Tvory: U 2-h t. – T.1. – K.: «Oberegy», 1994. – S.49–81.
16. Ushkalov L. Lovytva nevlovyhogo ptaha: zhyttja Grygorija Skovorody. Vyd. 2-e. – K.: Duh i Litera, 2017. – 368 s.
17. Franko I. Krytychni pys'ma o galyc'kij inteligencii' // Franko I. Vybr. susp.–polit. i filosof's'ki tvory. – K.: Polityvdav, 1956. – S.83–103.
18. Shevchuk V. O. Nacional'na ideja v Ukraï'ni, zokrema, nacional'no–vyzvol'na, ta i'i' podvyzhyky: Istor. narys / V. Shevchuk. – K.: MAUP, 2007. – 272 s.

Maksjuta M. E., Doctor of Philosophy, Professor, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Ukraine, Kyiv), osk@iapm.edu.ua

Kolomiets A. I., lecturer, Interregional Academy of Personnel Management (Ukraine Kiev), osk@iapm.edu.ua

Kulakova L. V., master's degree, National University of Bioresources and Nature Management of Ukraine (Ukraine, Kyiv), osk@iapm.edu.ua

Sokolova O. M., master's degree, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Ukraine, Kyiv), osk@iapm.edu.ua

Grigory Skovoroda and the ideas of freedom and civilian humanism in the Ukrainian philosophy of the 19th – the first third of the XX century: some aspects of the problem

The article argues that the civil qualities, civic position, consciousness of the citizen's personality are the determinative factors of the progressive development of society, the interaction of man and state-political structures, synthesizing the historical, spiritual and cultural, national-mental experience. The personality of a citizen is established in conditions of freedom, demonstrating the features of responsibility and public trust, but at the same time, and shaping and deepening these conditions by the content, intensity of development of their interests and needs in all social spheres. A citizen is a free, independent, responsible person, established in its sovereignty by internal self-affirmation development, enriched with national and cultural achievements of world perception and world outlook; its implementation of life is incompatible with manifestations of social inequality, deformations of the internal integrity of a person, by its nature, designed independently to make life choices and lay their own way of life. However, the key ideas of philosophic anthropology G. Skovoroda also demonstrate the possibility of establishing lifebuoily determined on the basis of self-knowledge, and, therefore, a free manifestation of the needs and tasks of the life-realization of man and the formation and development of society. Indeed, from the internal qualities of human personality, which were consistently covered by G. Skovoroda, in particular, the importance for the true person of the awareness of the necessity of freedom as a

determining factor in the manifestations of the personality of a citizen, depends on the nature, direction of socio-cultural development. These provisions are based on the new historical conditions of the XIX – early XX centuries. were persuaded by representatives of the Ukrainian philosophical thought, with the inspirational ideas of Skovorodin's cordocentrism. But, consequently, the constitution in the status of the objectively significant value of the individual mode of human existence as self-actualization of the individual is also actualized in the conditions of modernity. The fate of a modern person is the fate of the individual's freedom of the citizen, and its direction is justified by the perceived and redefined historical and philosophical experience.

Keywords: affinity, freedom, nation, social unity, humanism.

* * *

УДК 1(091)+82:176

Салій А.,

кандидат філософських наук, доцент, ВДНЗУ
«Українська медична стоматологічна академія»
(Україна, Полтава), anatoli.salij@gmail.com

ЕКЗИСТЕНЦІЙНІ МОТИВИ САМОТНОСТІ В ФІЛОСОФСЬКІЙ ПРОЗІ МИХАЙЛА КОЦЮБІНСЬКОГО

XIX століття – це період, коли філософія і література тісно пов'язуються один з одним спільними смислами, ідеями та творчими мотивами. Саме XIX століття конкретизує явище літературного твору, який презентує у собі низку обов'язкових філософських концептів. До категорії філософських ми можемо віднести і прозові твори українського письменника і мислителя М. Коцюбинського.

Автор звертає увагу на екзистенційну спрямованість прози М. Коцюбинського і за допомогою методу компаративного аналізу проводить порівняння з ідеями, які продукувалися в російській та західній філософії цього часу. Особливе місце у філософських пошуках українського мислителя займає тема самотності особистості, проблема покинутості індивіда і спроби осмислення цього явища з різних світоглядних позицій.

Важливо, що М. Коцюбинський віддає перевагу позитивному сприйняттю самотності як стану, у якому людина може через самозаглиблення зрозуміти себе і власну мотивацію.

Ключові слова: самотність, відчуження, покинутість, екзистенція, суспільство, література, українська філософія.

Михайло Коцюбинський постать непересічна на тлі українського літературно–філософського дискурсу кінця XIX – початку XX століть. Як людина надзвичайно скромна, він залишив по собі не багато автобіографічних записок, але це тільки підштовхує до аналізу його творчої спадщини, яка часто містить у собі саме автобіографічні риси. Тому, навіть поверхневий аналіз досліджень творчості М. Коцюбинського дозволить зробити висновок, що у контексті зазначеного періоду, ця постать належить до найцікавіших та найактуальніших, хоча все ще й не до кінця зрозумілих. Маловивченою темою у творчості М. М. Коцюбинського залишається і проблематика самотності, яка була досить близькою і самому письменникові.

Схематично можна виділити кілька варіантів інтерпретації М. Коцюбинським самотності як про-блеми. З одного боку, у мислителя це відокремлення людини від інших членів суспільства, що має мету, у першу чергу, все–таки зрозуміти самого себе, своє місце у суспільному середовищі; а з іншого, екзистенціаль самотності проявляється як наслідок поглинання власного єства проблемами оточуючих [1, с. 93]. Одним із перших творів М. Коцюбинського, у якому проявилися саме такі риси самотності та ще й на тлі гострої психологічності контексту, що за визначенням деяких дослідників його творчості [напр. 9, с. 397] стало його «типовою ознакою», може бути названий етюд «Лялечка» (1903 р.). Вже у цьому творі письменник наділяє своїх героїв такими рисами характеру